

СПОГАДИ

Надія МУДРА

КУДЕРЯВЦІ В ЖИТТІ АКАДЕМІКА ІВАНА КРИП'ЯКЕВИЧА І ЙОГО РОДИНИ

Кудерявці – це невелике село Львівської області Буського району, яке досить віддалене від основних транспортних магістралей – залізничної та автомобільної в напрямку на Київ. Це село, яке за сьогоdnішніми поняттями вважається досить глухим, мало неабияке значення у долі родини мого вуйка, академіка Івана Крип'якевича. Бо саме завдяки цьому селу так склалось, що він у час воєнних перипетій ХХ століття не опинився десь на чужих європейських чи заокеанських землях, а прожив і працював на своїй Батьківщині, розділяв із своїм народом його нелегку долю і спочив на рідній йому львівській землі, точніше на Личаківському цвинтарі в 1967 році. До того ж суджено йому було якраз народитись у будинку (він уже не існує) на вулиці Солодовій, бічній Личаківської вулиці в 1886 році.

У цей час, коли пишеться цей матеріал (листопад 2004 р.), до Кудерявець можна добратись досить легко автомобільним транспортом через Новосілки, сусіднє село, розміщені поруч, ті, з якими пов'язана біографія Маркіяна Шашкевича, і до яких прокладена тепер дещо краща дорога. В ХХ ст. Новосілки належали до Золочівського району (тоді т. зв. обводу). Маркіян Шашкевич (народився 6.XI.1811 р.) як молодий теолог, після праці церковним адміністратором у Гумниськах, потім уже – священником у Нестаничах (Радехівщина), був призначений 9 лютого 1842 р. дійсним парохом у Новосілках. Важко захворівши (туберкульоз), втративши навіть зір, там і помер 23 березня 1842 р. і був там похований. А згодом тільки з Новосілок з почеснями його перепоховано на Личаківському цвинтарі у Львові.

Приблизно через півстоліття у сусідніх Кудерявцях закупив був земельну ділянку визначний священник, доктор філософії, науковець о. Петро-Франц Крип'якевич, батько історика Івана Крип'якевича.

Із автобіографічних спогадів І. Крип'якевича відомо*, що в Кудерявцях на кінець ХІХ століття проживали три тітки (чи бабці) з родини. Туди, ще дитиною, він щорічно їздив на вакації з батьком о. Петром (згадуються роки до 1904 р.). Проживали вони в давно збудованій, але гарно збереженій хаті, про яку згодом місцеве населення не могло згадати, коли вона була поставлена. Хата стояла у великому саду, який згодом остаточно закупив для своїх синів Івана та Льва о. Петро (точна дата закуплення саду невідома). Дубовий фундамент хати (т. зв. підвалини) і обштукатурені глиною та побілені дубові стіни дозволили хаті простояти поза сотню років. У ній потім проживало у різний час багато членів родичів Крип'якевичів, поки її розібрали на будматеріал уже чужі люди десь у 1970-их роках. Це сталось

* Книга "Іван Крип'якевич у родинній традиції..." Львів, 2001, с. 75–125.

тому, що в радянські часи не дуже позитивно сприймалось приватну власність на земельну ділянку, та ще таку велику, а ще й те, що вже мало хто в Кудерявці навідувався і прийшлося після смерті вуйка Івана віддати хату з садом колгоспові.

У селі сад називали “панським”, бо був він колись, як і багато кудерявецьких земель, власністю збанкрутілого панка Салямона. А в цій хаті ще, здається, за панщини проживали якісь панські слугаки. Сад по довжині і ширині майже у 120–130 м був обгороджений із двох сторін – від дороги і сусіднього поля від заходу – непроглядним парканом із дубових дощок, а біля нього ще й височів ряд могутніх лип. Східну сторону саду відгороджував пліт, і за “плотом” (так називали потім діти в родині) проживали добрі сусіди Пришляки; діти оцих родин обох грались спільно, а потім дружили в роки студентства. Від півдня саду теж тягнувся невисокий вербовий пліт, і ця крайня територія спускалась донизу, до ставу, і там пліт межував із справжніми “джунглями” непролазною очерету. Став утворився через те, що повільно течію вод річки, яка плила від сторони Новосілок і мала горду назву Думна, перепиняла нижче в присілку Дунів за Кудерявцями гребля. Вона була споруджена для млина, власником були далекі родичі Ляховичі. Води річки розлились по долині, перетворивши її у широке ставище, по якому плавали лодками. У водах ставу плодилося множество різних риб, жаб і комарів, а також п’явок. Через роки, коли появилось уже наше покоління, нас водили скупатись, для чого спускали до днища річки драбину і ми, тримаючись за неї, барахтали ногами (не вміли ще плавати), а голодовані п’явки часто встигали присмоктатись до нас. Зате у височенних очеретах водилось усяке птацтво, а на качки влаштовували навіть полювання. Вечорами влітку вся ця фауна воювала за територію, квакало, крякало, цвірінькало, але ще й кусали комарі. Та з тими останніми можна було воювати, а все інше створювало такий іділічний контакт із природою, якого так прагнув час-до-часу мешканець міста. Кудерявецький став проіснував, а млин в Дуневі прослужив людям приблизно до 1970-их років. Власники млина мусили у воєнний час Другої світової емігрувати, спасаючись від сибірських депортацій. Згодом греблю ліквідовано, став зник, а річка Думна перетворилась у глибокий рів, який можна вже було переступити без кладки.

А ще на початку століття батько І. Крип’якевича, закупивши оцей “панський сад”, задумав побудувати кращий і більший від тої старенької хати будинок. Він у Кудерявцях бував часто, хоч постійно проживав у Львові, був у свій час парохом церкви св. Петра і Павла при Личаківській вулиці. В селі здійснював обов’язки пароха, коли приходилось заступати о. Рожейовського в Новосілках. Дім було побудовано в протилежному кінці саду, біля сусідів Пришляків, щоб недалеко було спілкуватись їхнім дітям, синам, які вже були гімназистами, а згодом у студентські часи продовжували дружити. Про оцих друзів юності І. Крип’якевич у своїх спогадах згадує з теплотою. Крім Пришляків, до Кудерявець з’їжджалась молодь, серед них і дівчата-панянки з Дунева, Новосілок, Буська, Ріпнева, Старого і Нового Милятина.

Новому будинку не суджено було простояти довго – у пивниці завівся руйнівний гриб, який потім захопив підлогу й стіни, дім прийшлося розібрати. Ми, діти, вже не бачили цього дому. На його місці залишалась тільки мурована пивниця, у яку ми спускались камінними сходами з якимсь острахом, бо в ній водилось багато різного калібру жаб. Це вже були 1930–1935 роки.

У родині о. Петра Крип'якевича і його дружини Олени з роду Заткаликів було традиційним проводити частину літніх (зрідка – зимових) вакацій в Кудерявцях, але його сини Іван та Лев бували з друзями ще й в Карпатах, на Гуцульщині. Іван, ставши вже вчителем у Львові, бував і у школах Львівщини. 30 травня 1912 р., виконуючи якісь педагогічні завдання, був у Яворові (Львівщина) і познайомився з вчителькою Марією Сидорович. Потім відвідав у її родинному містечку Монастирських (Тернопільщина). Через рік, а саме 15 липня 1913 р. повінчався з нею в Кудерявцях, вінчання провів о. В. Вербенець. Молоде подружжя замешкало з батьками Івана у Львові при вул. Янівській, 72 (тепер вул. Шевченка). Та скоро, бо 24 січня 1914 р. несподівано помер батько о. Петро Крип'якевич. Його поховано на Личаківському цвинтарі.

А в Європі назрівала Перша світова війна. Ще перед її початком молоде подружжя Крип'якевичів (дружину Марію звали в родині Муся) разом з матір'ю Оленою поїхали на вакації в Кудерявці. Там і застав їх початок війни, а також окупація Галичини російськими (ще царськими) військами. Родинне містечко Сидоровичів зазнало руйнувань, повністю згорів їх будинок, тож до Кудерявець перебралась і молодша сестра Мусі, Олена (звали Галею), після одруження Мудра (згодом мати цих споминів Н. М.). Її чоловік (мій батько) Павло Мудрий ще перед війною був мобілізований до австрійської армії і в той час був в Албанії. Там, у Кудерявцях народилась перша дочка Ірина (стала інвалідом). Ось що розповіла О. Мудра про одну подію з тих часів.

У кудерявецькому новому домі заквартирувало тоді якогось там рангу два російські офіцери, привезли з собою навіть самовар. Запам'ятались навіть прізвища – Єгупов та Ісупов. А в саду розмістились солдати. Вуйко Іван своїм зовнішнім виглядом справжнього інтелігента драгував напівазіатських окупантів. Одного дня склалось якось так, що він якраз був у нижній частині біля ставу, коли несподівано пролунав вистріл. Його схопили, привели до “начальства”, мовляв: він ховає зброю, є австрійським шпигуном. Вирішили розстріляти. Присутнє там жіноцтво стало плакати, а моя мати, засвоївши тільки одне російське слово “пожалуйста”, думаючи, що воно означає “пожалітьте”, тримала офіцера за лікоть і благала цим словом пощади. На щастя, на цей скандал підбіг якийсь солдат і повідомив, що, перелазячи через пліт, зечепив “курок” рушниці. Таке було перше знайомство І. Крип'якевича в молодості з представниками армії північного сусіда України. Потім, вже в 1915 році, коли назрівав відворот московських військ, поширилась чутка, що москалі забирають з собою українську інтелігенцію. Вуйко Іван разом із сусідами Пришляками перехувались в човні серед очерету ставу. А москалі перед відворотом ще й встигли зруйнувати греблю і спустити води ставу. Після москалів прийшли мадари, які теж знущались над галичанами, бо, мовляв, вони підтримували москалів. А з родини Пришляків найстарший син Михайло все ж був захоплений і відправлений у Сибір. Повернувся звідтам хворим і скоро помер, похований в Кудерявцях.

Після Першої світової війни в Кудерявцях на постійно замешкав дідусь Осип Сидорович, залишивши в Монастирських спалений війною дім. У нього в 42-річному віці померла дружина, а наша бабця (якої ми, внуки, так і не знали, тільки зі знімки) – Анна, з роду Лазаревичів. Він залишився вдівцем, а його четверо дітей напівсиротами. Це Сидоровичі – Євген (Геньо), Марія (потім М. Крип'якевич), Олена

(Галя Мудра), Савина та Емануїл (помер від скарлатину в 1913 р., маючи 13 років, учень української гімназії, похований на Личаківському цвинтарі). Усі вони потім у різний час перебували в Кудерявцях. А їх батькові, Осипу Сидоровичу, цей куток Львівщини не був чужим ще до того. Він був за професією художником, навчався у Кракові, бував у Римі. В кудерявецькій хаті ще довго висів за склом якийсь документ, зафіксований печатками та підписами ватиканських достойників. Дідусь Осип спеціалізувався у мистецькому оформленні церков. Між іншим й церква та іконостас в Новосілках була розмальована ним. У Монастириська після війни він уже не повернувся, а Кудерявці стали йому рідними. Коли новий дім прийшлося розібрати, оця старенька, та в доброму стані 4-кімнатна хата стала його улюбленим пристанищем аж до смерті. Саме в ній на широкому стриху (горищі) під солом'яною стріхою ще довго зберігались якісь деталі дерев'яних різьблених обрамлень іконостасу, дерев'яні фігурки ангеліків, незавершені проекти образів та портретів.

Уже з кінця 1920-х років аж до 1939 року до Кудерявець на літні місяці обов'язково з'їжджалася майже вся ближча і дальша родина, та тепер уже до дідуся Осипа. Бабця Олена Крип'якевич бувала вже зрідка. Вона померла у Львові в 1927 р., залишивши, особливо у моєї мами вдячний спомин. Сам її син Іван бував у селі рідше, зайнятий був роботою в різних гімназіях, у таємному українському університеті, в НТШ, писанням підручників з історії України, й 1929 р. мав зв'язки з Радянською Україною, навіть їздив у Київ, а не сподобавшись польській кураторії, був переведений на роботу в Жовкву, де пропрацював з 1929 по 1934 рік. Та в час вакацій все ж заглядав до Кудерявець. Приїжджали сюди вже його діти Петро-Богдан і Роман, також тітка Савина Сидорович і ми – двоюродні. Моя старша сестра народилась навіть у 1915 р. в Кудерявцях. Я пам'ятаю Кудерявці десь із 4-річного віку, бо відправляли мене мої батьки до Крип'якевичів в українське середовище із польських земель – Познаня, потім із Радома, куди на роботу призначали мого батька Павла Мудрого як державного службовця. Із Шлеська щорічно приїздив наш вуйко Євген Сидорович, який працював на німецько-польській границі в митному уряді. Із недалекого Стрептова гостювала часто тіточка сестра вуйка Івана Анна Гриньох з трьома синами – Володимиром, Богданом і Юрком, а з Бережан – рідний брат Івана з дочкою Лукією і синком Нестором (загинув ще хлопчиком трагічно від знайденої гранати). Усі вони залишилися для родинної історії на світлинах.

Така дружня родинна компанія в Кудерявцях завзято бралась за фізичну працю, особливо чоловіки. Вони, маючи професії педагогів, урядовців, перебуваючи в міських кабінетах, жадні були руху, контакту з природою. Вони косили траву в саду, розрізували і рубали зрізані весною гілляки яблунь, заготовляючи запас дров на зиму для дідуся Осипа. Та, так би мовити, “найавторитетнішою” фіззарядкою було щорічне впорядкування серед трави саду стежки, довжиною в кількесот метрів. Нею можна було зручно обійти весь сад, вона тягнулась попід липами, закінчувалась біля хати. Для неї навіть дідусь Осип заготовив був з ліщинових прутиків спеціальне мірило, щоб стежка була всюди шириною в один метр. Цією стежкою, відновлюваною щорічно, ми потім, коли підросли, об'їжджали навіть сад на ровері. А оця “стежкова” акція зафіксована теж на фотографіях.

У всіх цих фізичних роботах залюбки брав участь вуйко Іван. Він на час свого кудерявецького відпочинку зовсім відключався від притаманного йому стилю

науковця; я ні разу не бачила його тоді за столом біля паперів з олівцем в руках. Але, коли в 1937 році задумали зорати біля хати ще кусок землі під город, і в скибах виверненої землі знайшлися куски загостреного кременя, він ними зацікавився, їх формою, прорвався інстинкт історика-археолога, і щось нам розповідав про можливих наших пращурів із палеоліту. Ці розповіді вплинули на нас, дітей. Нам теж захотілось залишити свій слід у майбутній археології. Коли стали біля хати копати нову криницю, майстрові прийшлося раптом десь не глибині 4–5 метрів припинити роботу. Підземні плавуні – сіра глиниста рідка маса, яку в селі звали “мадою”, почала змішувати бетони, крутити їх, засмокувати майстра, так, що ледве вибрався звідтам. Впущені вглиб бетони прийшлося закопати, поховати. Але ми вирішили в своїй дитячій наївності залишити “археологічну знахідку”. У плящину з широким горлом засунули папір з якимсь написом, але чомусь написали все “назадгузь”. Корок пляшки захистили від гниття грубим слоєм розплавленого лаку, який тоді вживався на поштах. А у дідуса Осипа його було досить, бо він робив із яблук досконале вино, а пляшки закривав отим лаком. Можливо, що оця закинена нами плящина – дитяча фантазія, лежить у криничних бетонах ще й досі. Хоч усі дійові особи того часу вже відійшли у вічність, мені це згадалось.

Увесь той час, що минав у житті кількох поколінь рідні Крип’якевичів, Сидоровичів, Мудрих, Гриньохів, а це – 1920–1939 роки – в тихому селі Кудерявцях, зафіксовані старинним фотоапаратом, який з собою привозив вуйко Іван. Він і залишив мені його як пам’ятку тих часів. Зберігся цілий пакет негативів 8x8 5,5 см і фотографій, хоча на них видно його не так часто, бо ж сам він був фотографом (тоді ще фотоапаратів “із видержкою” не було).

15 червня 1937 р. несподівано опівдні помер дідусь Осип Сидорович, проживши 81 рік. У цей день зранку він відрізував якусь яблуневу гілку. У домашньому побуті йому допомагала вже декілька років вірна господиня Каролька. При його смерті була вона і мій батько Павло Мудрий, який тиждень до того приїхав навідатись зі Львова й допомогти в праці в саду. Через кілька годин він вже подзвонив з Милитина Нового моїй мамі. Поховали дідуса на кудерявецькому цвинтарі, що межує з Новосілками. Згодом могилу Осипа Сидоровича оформлено рожевим і теребовельським пісковиком. На похороні не було тільки нас – мене і двоюрідного брата Романа Крип’якевича, бо в нас якраз були вступні екзамени до гімназії.

У хаті в Кудерявцях аж до 1944 р. постійно проживала господиня Каролька, а наші родини приїжджали сюди в час літніх ваканцій.

Коли 1 вересня 1939 р. розпочалась Друга світова війна, ще до її початку склалось так, що перші бомби зустріли у Львові І. Крип’якевич, сестра його дружини Савина Сидорович (вони мешкали все разом) і мої батьки. А ми, діти (Богдан, Роман і я), з тіткою Мусею Крип’якевич – у Кудерявцях. Потім настали тривожні два роки “першої” советської окупації. В 1941 р. вуйкові Іванові пощастило вижити, оминувши примусової “евакуації” в червні, завдяки якій безслідно пропали К. Студинський і П. Франко. За німецької окупації літні ваканції в 1942–1943 роках – це були останні веселі дні, пов’язані з Кудерявцями, де побували потрохи всі названі родичі з Бережан, Стрептова, Шлеська і Львова, а всім їм зуміла організувати миле перебування в “панському” саду дружина І. Крип’якевича – тітка Муся. Збереглись фото.

Советсько-німецький фронт під зиму 1943/44 року зупинився під Бродами. Ще восени 1943 р. родина Крип'якевичів вирішила емігрувати. Оба сини Богдан і Роман разом з вуйком Євгеном Сидоровичем уже були в Відні, а весною мали виїхати батьки. Та фронт не сунувся. Весною 1943 р. помер мій батько. На Львів зрідка налітали советські літаки, скидаючи не дуже руйнівні бомби. Вночі 1 травня 1944 р. авіабомба зруйнувала помешкання Крип'якевичів, а в ньому приютилась була ще до того наша родина Мудрих, бо цілий ряд лівої сторони нашої вулиці зайняло малярське військо, виселивши протягом 24 годин усіх мешканців. Не було де проживати. Тітка Муся з мою мамою і хворою мою сестрою на деякий час подались до Кудерявець (в основному за продуктами), надіючись, що ситуація під Бродами не зміниться. У Львові залишилось нас троє: вуйко Іван приютився в гуртожитку гімназії сестер Василянок, а я з тіткою Савиною на помешканні п. Соневицьких, які виемігрували. На Зелені свята я ще заїхала до Кудерявець, привезла якісь продукти. Там якраз вже розташувалась частина вояків дивізії "Галичина", серед яких був Богдан Гриньох. Він навіть поселився був в кудерявецькій хаті, так знайомій йому ще з дитинства.

Через тиждень у липні раптом на захід із Бродів прорвався фронт. За добу Кудерявці опинились за фронтом, Львів ще під німецьким військом. Місто, не руйнуючи ще 3–4 дні, оточують советські війська. Іван і Марія Крип'якевичі розділені фронтовою лінією. Виникає термінове питання: що робити з емігруванням? Хоч навіть була пропозиція від Служби безпеки ОУН через підпільні зв'язки перевезти до Львова тітку Мусю, вуйко Іван не хотів ризикувати. Вирішив: "Без Мусі я не поїду".

Так у самому Львові боїв майже не було, німці здали його без спротиву. Зате в місті, ще в час міжвладдя, почала діяти польська боївка Армії Крайової (АК), яка захопила була навіть на кілька днів приміщення гімназії Василянок. Польські боївки, запримітивши чужого мужчину, мало не розстріляли вуйка Івана (це описано в іншому спогаді).

Через якийсь час я принагідними машинами дібралась до Кудерявець. Застала всіх живими й таку ж вістку привезла їм. Тітка Муся прийняла цю вимушену розв'язку проблеми з емігруванням навіть з гумором. Видно так вирішили сили, які люди називають долею, або Провидінням.

В першу чергу Крип'якевичам прийшлося вирішувати справу з помешканням, освоювати нове, а я повертала наші меблі, речі у звільнене мадярами наше помешкання. Советська влада, поки ще велась війна, проявляла толерантність до І. Крип'якевича, запросила на працю у Львівському університеті. Де тільки згодом почались цькування, депортації до Києва, а вкінці "почесті" в час "хрущовської відлиги". З Відня через рік повернулись оба сини, а також за ними наш вуйко Євген.

Ось такими дивними збігами обставин доля розпорядилась так, що визначний вчений України залишався на рідній землі й до останніх днів свого життя працював для неї і залишив для її наук колосальний матеріал, не розкинувши його десь по світах. І його оба сини залишили достойну пам'ять та слід в науці: Петро-Богдан Крип'якевич як світового визнання кристалохімік, Роман – в області техніки і як популяризатор в першу чергу необхідних для історії та навчання праць батька. Уся сім'я Крип'якевичів завдяки оцим Кудерявцям залишилась в Україні, працювала для неї і спочила в рідній Львівській землі, де й народились.

Листопад 2004 р.